

*Українській молоді —
передусім дітям села
присвячую*

Дарія
ВІКОНСЬКА

*За відродження
людини*

Харків
«ФОЛІО»
2025

ЗМІСТ

<i>Ігор Набитович. Дарія Віконська – лицар українського II Rinascimento</i>	7
Культ труду	37
Апологія душі	45
За відродження людини	72
Степ	108
Психіка ресентименту	136
Європа й ми	221
За доцільність	280
Провідник	296
Зачудування	306

КУЛЬТ ТРУДУ

Благословіть дітей своїх твердими руками.

Шевченко

Історія світу – це тяглість безнастанних народжень і занепадів життєвих форм, будь-то живих істот, будь-їх творів.

Світ створених форм не знає нічого безумовно тривалого. Все в ньому підлягає змінам. Але матерія неначе борониться проти тих змін. У противенстві до безнастанного творчого життя виступає прикмета, властива всякій матерії, прикмета основно протилежна життю: інерція.

Інерцією, себто пасивним опором, відзначається всяка сотворена життям матерія. На взаємному відношенні творчого життя та опору вже сотвореного полягає більшість життєвих конфліктів, трагедій, непорозумінь.

Хто хоче жити, мусить бути по стороні життя, мусить всякими силами поборювати в собі вроджений нахил до пасивности, до інерції – мусить утотожнювати себе (своє власне, найглибше «я») з духом, не з матерією, мусить сам безнастанно творити, однозгідно з суттю життя.

Щасливий той, який не здобув ще собі свого ідеалу, не осягнув ще мети, до якої прямує, – бо він по стороні життя. Змагати до ясно означеної мети, видобути з себе максимум сил, щоб добитись до наміченої цілі, – це повний життя, святим духом натхненний анабазис, нестримний політ вгору, де людина хотінням і завзятим зусиллям здійснити це хотіння переростає саму себе. «Ростемо тільки силою того, що більше за нас» – як висловлюється Gonzague Truc у «*Quelques peintres de l'homme contemporain*»*.

* Гонзаг Трюк. «Кілька малюнків сучасної людини» (франц.).

Про успіх рішає не тільки якість мети, але завзятість, з якою борці стоять за свою правду.

Історія світу показує, що перемога по боці тих, в яких більше суворости, бойового духа. Ще й те бачимо з історії, що розгін, завзятість, більша ударна сила майже завжди за агресією, за спрагненими, перенятими ще не здійсненою високою ідеєю, за тими, які щойно ціль свою здобувають.

Мало коли буває в того, який боронить в ж е з д о б у т е, стільки активної сили, що в того, який щойно намагається здобути намічену ціль. Висновок: ніколи не вдоволитися здобутим, ніколи не заснути на заслужених або незаслужених лаврах, ніколи – за словами Д. Донцова – не замінювати ідеалу «здобування» на деморалізуюче становище «уживання».

У тому суть і правда Ж. Сорелем пропагованого «бойового духа» (*esprit de lutte*) – байдуже, якій ідеї служить ця форма моральної поведінки. Щоправда, цей великий мораліст-соціолог пристосовував її до ідеалу майбутньої вільної суспільності як найдоцільніший метод боротьби. Але в багатьох місцях він підносить велику виховну силу «бойового духа», який розбуджує та розвиває в перенятих ним одиницях найвищі моральні прикмети самопошви, відваги, гордості, чесноти.

Одиниця або ідеологічно об'єднана група одиниць, так само як і нація, тоді лиш життєздатні, коли п о с т і й н о удержують і плекають в собі отсього «бойового духа» – байдуже, що впродовж літ їх змагання можуть підлягати змінам. Таке наскрізь активне, заціпне відношення до життя забиває в людських душах один з найпідліших і найтяжчих до викорінення відрухів: зависть чи то задрість.

Погляд, що в ж е з д о б у т е є скорше завадою, аніж додатним чинником для тих, що бажують жити, бо жити – це творити і здобувати, а не засиджуватись і уживати, – мабуть, не скоро проб'ється у свідомість навіть оживлених бойовим духом одиниць. Людина, вихована в активному (заціпному) відношенні до життя, почуваючи себе борцем, перед яким в кожній хвилині відкриті всі можливості життя, не завидує іншому добра. Зависть завидувати, вона думає над тим, як с о б і п р и д б а т и

те, що для неї потрібне або привабливе. Це наскрізь шляхетне, здорове відношення до життя позбавляє чужу власність того понурого чару, яким вона дратує тих, що дивляться на світ, як на готове добро, яке треба тільки справедливо поділити. Поняття розподілу якого-небудь добра можливе тільки в людини, яка орудує категоріями статички. Кінетичному світовідчужанню людини, перейнятої бойовим духом, себто суто активним відношенням до життя, ідея якого-небудь «розподілу» з природи чужа. Здобути, завоювати, заслужити те, чого хочемо.

Не існує від Бога, ні з природи дана «рівність», на підставі якої «готове добро» повинно бути нарівно розділене. Існують тільки люди, що зуміли вибороти собі те, що їм потрібне, і люди, що не тільки не спроможні вибороти собі те, чого бажають, але ще й розтрачують те, що завдяки обставинам отримали. Зависть і заздрість виростають з переконання, що кожна людина, заклавши руки, без особистого зусилля має право не тільки на хліб насущний, але й на такі самі умовини життя, як той, що здобув їх сам собі.

Бжозовський, так само як Сорель (хоч обидва ідеологи соціалізму), пристрасно поборює погляд «природного права» та «рівності». «Все, що спирається на засаді рівності, є точкою погляду кар'єриста, не людини-творця» – каже він у своїх «Ідеях». «Право – це конкретна нерівність, себто влада моя над певною частиною дійсності, яку тільки я вмію створювати... Хто не творить нічого в ніякій ділянці, не має ніяких прав. Право не постає зі споживання, яке безплідне... Нема прав сталих... щоби бути кимось у суспільності, треба бути кимось супроти природи, себто вміти з якоїсь царини стихії творити дійсність, послужну нашій волі».

Події, не думки, є справжнім життям. Думка родиться наслідком подій і стає плідною щойно тоді, коли зуміє вплинути на дальший хід подій. Тільки людина чинна дійсно живе, хоч би її активність була найскромніша. Не гордити дрібнішими справами, коли нема змоги братися до великих. «Do the next thing» (починай від найближчої роботи), як кажуть англійці, коли не мають змоги працювати на дальшу мету.

Любити життя. Відчувати глибіню та безповоротність кожної поодинокі хвилини. Обдарувати її чимось, що перетриває її бодай у власній психіці. Боротися з поверховністю. Не бути автоматом, не дати себе пхати життю, а накидати йому власний зміст, власну волю, власне обличчя.

* * *

У відношенні людини до життя розрізняю два засадничі напрями.

Один полягає в тому, що людина дивиться на своє оточення як на щось готове, яке вона може уживати, використовувати. Другий – на тому, що людина дивиться на своє оточення як на відповідний матеріал для власної творчості. Різниця в засаді: творити або – уживати. Становище споживача потягає за собою виключно труднощі щодо розподілу об'єктів, що надаються до вжитку. Саме «уживання» не вимагає особливих зусиль. Становище творчої людини – безнастанне поборювання всього, що стає на перешкоді її активності. Людині не конструктивній, не творчій, яка лиш споживає і уживає готове, життя швидко видається нудним, бо сама вона нудна, нечинна, безплідна.

Творчій людині життя щоденно об'являється інакше: з новими примхами, усміхами та загрозами, в щораз новій, болюче живій формі, бо відношення її до життя – активне. Вона зустрічається з його опором, то знов життя несподівано піддається її намірам. Але завжди протиставляє вона силі – силу, незорганізованій стихії – організуючу волю.

Відношення творчої людини до свого оточення це відношення свідоме, горде, відношення мистця до свого матеріалу.

* * *

Одно з чергових непорозумінь з життям – це погляд, начеб все «легке» було чимось додатним, бажаним, тимчасом як все «трудне» – чимось небажаним, від'ємним. Осягнути або дістати якусь річ легким способом можливо без всяких

особистих зусиль – досі ідеал нашого пересічного громадянина.

Це ідеал духовно та морально низькорозвиненої людини з рабською психікою. Ідеал людини без особистої гідності, особистих амбіцій та високих вимог до себе. Ідеал людини, якій чужий панський жест дарувати іншим, але яка зате охоче приймає або й вижебрує дурнички.

Людина з виробленим почуттям самопошани, гордості та власної гідності ніколи не бажає легкого хліба, дешевої насолоди, чужої помочі або протекції. Для неї одне конечне: мати змогу ставитися з пошаною до самої себе. Це можливе тільки тоді, коли людина свідомо того, що сама чесно працює, що прикладає максимум своїх зусиль, щоб служити вибраній справі. Чим більше труднощів треба поборювати, тим більше її моральне вдоволення.

Легко здобуває вартість тільки в людини з психікою споживача. Людину з психікою борця легко здобуває тільки знеохочує, робить її «непотрібною» в її власних очах. Сила людини росте зі зростом труднощів, з якими вона бореться. Конечність і тверда воля поборювати перешкоди покликають до активності всі її життєві сили. В наслідку не тільки вдається часто виконати намірене, але за всіди підноситься тим індивідуальна вартість людини.

Для одиниць живих, рухливих, життєздатних «легке» – безвартісне, без принади. Трудне й небезпечне – привабливе. Але треба бути «з раси переможців перешкод», як характеризує Монтерлан свого молодшого товариша Пейроні у «Le paradis à l'ombre des épées»*. Існує навіть духовний напрям культу «зусилля задля зусилля», оснований на вірі, що саме зусилля без огляду на успішний його вислід є найважливішим первнем морального розвитку людини. Відома провідна засада капітана Скотта, який героїчно згинув у ледах південного бігуна: to strive, to seek, not to find and not to yield («змагати, шукати, не знаходити і не піддаватися») – є найкращою ілюстрацією цього відношення до життя.

Нема сумніву, що саме зусилля, саме змагання представляє собою незаперечну вартість тим, що розвиває найшляхетніші

* «Рай у затінку мечів» (франц.).

прикмети людини. Все ж не треба запускатись задалеко в чисто індивідуальні критерії, де йде про конечність конкретних осягтів, як визволення нації, заснування якоїсь (байдуже, чи мистецької, торговельної або політичної) організації, або про якесь інше конкретне завдання. Бажання поконати труднощі є ознакою здорової та здібної людини. В прецікавій передмові до «Monsieur Teste»* Поль Валері оповідає про себе: «все, що мені прийшло легко, було для мене байдуже і майже вороже. Почуття зусилля повинно – так здавалося мені – бути якесь особливе, і я не цинив щасливих вислідів, що є тільки природними овочами наших вроджених чеснот». Ця «відраза до легкого» характеризує цілу творчість великого мислителя-поета, одного з репрезентативних – в додатному значенні – умів сучасної Європи.

Часом заблукає до нас самотна ластівка, звістунка відродження, весни, звістунка перетворення національної психіки. Такою ластівкою була італійська цитата (афоризм), а радше блискучий парадокс Рікардо Баккелі в літературному тижневику «Обрії». «Одержувати менше від того, на що ми заслужили – це фортуна. Правда, ця фортуна не є така велика, яким є нещастя, коли одержуємо більше».

Яким гартом, яким духовним і фізичним здоров'ям, високими вимогами до себе та спартанською суворістю супроти самого себе віє від цього італійського афоризму! Яка гордість, самовистачальність, який високий критерій в артої промовляє з нього! Яка погорда земними добрами! Афоризм цей немов з бронзи, немов горда постать Верокієвого кондотьєра на campo SS. Giovanni e Paolo у Венеції**, що дивиться похмурими очима, з затиснутими устами перед себе – не на принагідне оточення, а на власну, вперту свою думку. Немов з бронзи ця погорда до нагороди; ця нехіль до незаслуженого, до плебейської «дур-

* «Пан Тест» (*франц.*). Пан Тест – фантастичний персонаж нарису Поля Валері «Вечір з паном Тестом», яскравий образ інтелектуального спостерігача світу.

** пам'ятник на площі святих Івана та Павла у Венеції скульптора Андреа дель Вероккйо.

нички». З бронзи та ворожість до матеріального добра. В противенстві до єдиного добра: власної сили і власного характеру. А тут ідеал нашого земляка – загорнути якомога більше, байдуже, з якого джерела, може, з брудного каналу, просто з cloaca maxima* нинішньої великоміської деправації, пливе отсе нікчемне добро. «Не предмети, – як говорив Д. Донцов у вступному слові на літературнім вечорі «Вістника», – а «життя» любити треба».

Що є життя?

Життя не значить: готове приймати, а – творити, здобувати, роздавати. Життя – це, – як каже Донцов, – «ритм», це тривожна туга, ніколи не заспокоєна спрага, ніколи не заспокоєний ідеал самого себе в службі великій ідеї. Треба плекати погорду до всього дешевого. Дешево, легко досягне ніколи не матиме тої вартости, що річ трудом здобута.

На місці обожання дурнички нехай стане культ труду. Задурно немає нічого вартісного, доброго. Навіть тоді, коли нам здається, що припаде нам щось ніби доброго, то ми тратимо одночасно ті будуючі прикмети характеру, які розвиваються в нас тільки тоді, коли нам треба щось з трудом здобувати, коли треба боротися. Як писала до мене одна здібна і відважна жінка, коли я гратулювала їй з приводу успіху, з яким стрінувся один її малярський твір: «Не гратулюйте мені! Vive l'art! à bas le succès!» («Хай живе мистецтво! Геть успіх!»).

Не похвали, не нагороди, не успіх є тим «хлібом життя», з якого живиться творчий дух, частинно втілений в людських душах, а захоплена праця, ентузіазм, віра у власну правду, залізна витривалість і послідовність у раз вибраному ділі.

Тільки трудне справді привабливе. Тільки з трудом з д о б у т е нам назавсіди дороге. Каже німецький поет Густав Фальке в своїй «Молитві» («Gebet»):

Так дай же часом, Господи, й голодні дні,
Тупим-бо чинить насит і ледачим,

* велика клоака (латин.) – частина каналізаційної системи Риму.

І одного за одним шли ворога мені –
У змагу кріпне сила та й удача!
І легкістю даруй йти в ігри і танок,
Снагою льоту в далеч неозору,
І почепи вінок, мій лавровий вінок
Мені чим вище, ген на зорі!¹

¹ Український переспів вірша належить Богданові Кравціву.
Herr, lass mich hungern, dann und wann,
Satt sein macht stumpf und träge
Und schick mir Feinde, Mann um Mann,
Kampf hält die Kräfte rege.
Gib leichten Fuss zu Spiel und Tanz,
Flugkraft in goldene Ferne
Und häng den Kranz, den vollen Kranz
Mir höher in die Sterne (Gustav Falke. «Gebet»).

АПОЛОГІЯ ДУШІ

Поступ та осяги сучасної доби майже виключно технічні.

Правда, ці осяги є виквітом невтомних зусиль вчених фахівців, що не тільки довгі роки студювали і спеціалізувались у даному предметі, але й посвячують своє життя безлічі, часто ризикованих, дослідів, заки доведеться їм випустити у світ новий винахід.

Але ті подиву гідні технічні винаходи радієвої трансмісії, телевізії, електричного ока та інших чудес ХХ віку не прямують до досконалення людини, до щораз кращого розвою її органічних здібностей. Навпаки, людина щораз більше сходить на бік та блідне в осліптивім блиску електричної енергії, радіоактивної сили, нечуваної швидкості етеричних хвиль, і алюмінієві крила найновішого типу літака та лет у стратосферу викликають сьогодні більше захоплення, ніж творчий політ душі, що розпростирає у сфері Духа безсмертністю ткани свої крила.

Технічні винаходи доповнюють і заступають щораз більше органічні здібності людини, очевидячки фізичні. За духовими прикметами мало питає вік, божком якого є матеріалізм з усіма його невідступними атрибутами.

Одна з характеристичних рис матеріалізму – чисто зверхне сприймання життя, чисто механічний підхід до всіх його проявів. Наслідок того – наскрізь одностороння оцінка явищ та розв'язка проблем, що вкінці зводить цілий всесвіт разом із людиною до якогось бездушного, безглузлого механізму.

Чим же більше, як механізмом, є людина, якої єдина ціль забезпечити власні фізичні та матеріальні потреби без будь-якого глибшого психічного підкладу та понад-матеріального ідеалу?